

ARMOEDE

Sociaal-cultureel
werk in strijd
tegen armoede
en sociale
uitsluiting

Marc Jans

Voortdurende inzet van middelen blijft tot op vandaag ontoereikend om armoede en sociale uitsluiting volledig te bannen. Spelers op de markt, politici en sociale partners beschikken over specifieke middelen en machtsvormen die essentieel zijn om armoede te bestrijden. Maar veel pogingen uit die hoek gaan gepaard met de opkomst van nieuwe vormen van sociale uitsluiting. Armoede is een complex en hardnekkig maatschappelijk probleem, waar het sociaal-cultureel werk evenmin volledig vat op krijgt.

Marc Jans ontwikkelde als onderzoeker expertise over maatschappelijke participatie aan de toenmalige afdeling sociale pedagogiek en aan het Onderzoekscentrum Kind en Samenleving (beide K.U.Leuven). Die expertise paste hij vervolgens toe op het Vlaamse arbeidsmarktbeleid, in dienst van de Vlaamse overheid. Sinds 2009 is Marc Jans stafmedewerker onderzoek en ontwikkeling bij Socius. Begin 2010 trad hij toe tot de raad van bestuur van het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen.

- × Welzijnsschakels publiceert Schakels die bruggen slaan, een doeboekje met praktische werkvormen om ontmoeting en samenwerking tussen mensen met en zonder armoede-ervaring in lokale groepen te bevorderen.
- × KWB en Ziekenzorg Sint-Baafs, Welzijnsschakel Ūze Plekke en Wieder, Verenigingen waar armen het woord nemen, slaan na overleg de handen in elkaar en schuiven **samen aan de feesttafel**.
- × Samen met Domo, opvoedingsondersteuner voor kwetsbare vrouwen, onderzoekt KAV hoe ze drempels in en naar het verenigingsleven kan wegwerken. Met het resultaat, de praktische gids Pak een stoel en zet u erbij!, stimuleert KAV lokale afdelingen om de deuren open te zetten voor mensen in armoede.
- × BOM (Bezorgd Om Mensen), een lokale groep van Welzijnsschakels, vraagt Vormingplus Oost-Brabant om samen een project op te zetten over armoede en huisvesting. Inloopcentrum en sociaal restaurant Amerant sluit aan bij de plannen. Samen dienen ze met succes het subsidiedossier Gezocht: een leefbare woning in bij de provincie Vlaams-Brabant.
- × Welzijnszorg voert elk jaar campagne en vraagt telkens aandacht voor een ander armoedethema. In 2009 en 2010 ijvert Welzijnszorg onder het motto **'Werk armoede weg!'** voor meer jobs met een volwaardig loon op maat van mensen in armoede.
- × LINC ijvert voor een meer inclusieve kennismaatschappij. Met het project LINC-wijs ondersteunt LINC samen met gemeentebesturen, OCMW's en plaatselijke openbare bibliotheken **de eerste stappen** van laaggeschoolde werknemers **in de digitale wereld**.
- × De landelijke vormingsinstelling Zorg-Saam biedt vorming aan over zorg. Professionals en vrijwilligers uit de zorgsector kunnen **'Helpen in kansarme gezinnen'**, een vorming van twee dagdelen, volgen. Deelnemers onderzoeken en leren er hoe ze als verzorgende een steun kunnen zijn voor kansarme gezinnen.
- × De Katholieke Vereniging Gehandicapten (KVG) wil de inkomens van mensen met een handicap verhogen. KVG voert, in samenwerking met VFG (Vereniging personen met een handicap) en de Universiteit Antwerpen, een onderzoek naar de **inkomenssituatie van personen met een handicap**.
- × Vormingplus Mechelen leert leden van Ons Gedacht, een lokale groep van Welzijnsschakels, spreken voor publiek. De deelnemers passen hun nieuw verworven competenties toe. Na de vertoning van de film **'Ça commence aujourd'hui'** getuigen ze over de eigen beleving van armoede.

- × Antwerpse middenveldorganisaties voeren de strijd tegen armoede op. Ze bundelen de krachten in het samenwerkingsverband '**Stoparmoede.nu**'. Stoparmoede.nu maakt Antwerpenaren bewust van de diversiteit binnen armoede, creëert een politiek draagvlak om armoede structureel te bestrijden en dringt armoede in Antwerpen terug.

Een willekeurig staal van tien sociaal-culturele praktijken. Sommige initiatiefnemers zetten in op hun kerntaken. Voor anderen zijn het praktijken die ze erbij nemen. Voor enkele organisaties zijn het vernieuwende praktijken. Ze verleggen er hun grenzen mee. Alle tien praktijken dragen bij tot de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting. Tegelijkertijd verschillen ze erg van elkaar, zowel qua doelgerichtheid als qua strategische oriëntatie.

In deze bijdrage ontwikkelen we een kader om na te denken over de strategische oriëntatie van deze en vele andere sociaal-culturele praktijken in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting. Ik focus op strategische oriëntaties omdat ze belangrijk zijn. Een strategie geeft in globale termen weer hoe sociaal-cultureel werkers in specifieke sociale situaties en binnen een maatschappelijke context te werk gaan om een welbepaald doel na te streven. Verderop leg ik uit hoe eenzijdige strategische oriëntaties, hoe goed ook bedoeld, in vele gevallen armoede en sociale uitsluiting versterken. Dat is uiteraard niet het opzet van sociaal-cultureel werk (SCW). SCW is bovendien intentioneel: sociaal-cultureel werkers kiezen strategische opties bewust en verantwoord op basis van hun doelen. Een analysekader betreffende strategische oriëntaties stelt ons in staat om concrete praktijken beter te begrijpen, verantwoord te plannen en te plaatsen in relatie tot andere initiatieven. Maar evengoed in relatie tot de armoedeproblematiek zoals die zich vandaag in onze samenleving manifesteert. De tien praktijkvoorbeelden hierboven spinnen we als een rode draad door de opbouw van het kader. Dat helpt om reflectie telkens opnieuw terug te koppelen naar concrete actie.

1 Armoede, een actueel maatschappelijk probleem

Voortdurende inzet van middelen blijft tot op vandaag ontoereikend om armoede en sociale uitsluiting volledig te bannen. Spelers op de markt, politici en sociale partners beschikken over specifieke middelen en machtsvormen die essentieel zijn om armoede te bestrijden. Maar veel pogingen uit die hoek gaan gepaard met de opkomst van nieuwe vormen van sociale uitsluiting. Armoede is een complex en hardnekkig maatschappelijk probleem, waar het SCW evenmin volledig vat op krijgt. Sociaal-culturele praktijken in de strijd tegen armoede opereren binnen een breder maatschappelijk debat over armoede en tegen de achtergrond van hedendaagse maatschappelijke ontwikkelingen.

1 | 1 Leven in een tijdsgewricht

We leven in een tijdsgewricht. Onze samenleving verandert aan een snel tempo, gedreven door technologische ontwikkeling, individualisering en globalisering. Om mee te draaien in de steeds complexer wordende samenleving, heeft ieder van ons instrumentele, sociale en biografische competenties nodig. Burgers, en dus ook mensen in armoede, moeten zich actief (leren) aan- en inpassen. Ze moeten een plaats verwerven en behouden in een samenleving die voortdurend verandert. Haperingen bij het verwerven van noodzakelijke competenties leiden tot sociale uitsluiting. Personen met onvoldoende competenties kampen met een probleem. Wildemeersch (2009) waarschuwt voor zo'n overwegend functionele benadering. Zo'n benadering stelt de samenleving zelf niet ter discussie, maar neemt ze als uitgangspunt. En dit terwijl maatschappelijke ontwikkelingen niet alleen nieuwe kansen, maar ook nieuwe uitsluitingrisico's meebrengen. Die nieuwe risico's werken vaak bovenop klassieke uitsluitingsmechanismen verbonden aan klasse, geslacht, afkomst en scholingsgraad. Die ontwikkeling deelt de samenleving steeds scherper op in twee kampen: winnaars en verliezers. Er scheelt niet alleen wat met de verdelingsmechanismen van onze

rijkdom, maar ook met de verdeling van uitsluitingrisico's. Enkelen ontvangen te veel en riskeren weinig. Een te groot aantal ontvangt ondermaats en loopt een verhoogd risico op uitsluiting. Niet verwonderlijk dat Vranken (2009) vaststelt dat de inkomenskloof tussen arm en rijk sinds 1990 stelselmatig breder wordt.

Armen worden in vergelijking met de *happy few* steeds armer.

Een structurele benadering van armoede betreft factoren als globalisering, technologische ontwikkeling, economische herstructurering, individualisering en verstedelijking in de analyse. Dit gebeurt te weinig. Wanneer je wel met die factoren rekening houdt, krijg je een meer genuanceerd beeld over armoede en sociale uitsluiting. Armoede en sociale uitsluiting krijgen dan vanuit verschillende invalshoeken betekenis: als een probleem waar niet alleen het individu, maar ook instituties en samenleving mee verantwoordelijk voor zijn.

Een probleem waar niet alleen het individu, maar ook instituties en samenleving mee verantwoordelijk voor zijn.

1 | 2 Armoede in diverse verschijningsvormen

Vandaag blijft in het maatschappelijke debat over armoede en sociale uitsluiting vooral het beeld van generatiearmoede hangen. Daar gaat terecht veel aandacht naar uit. Generatiearmoede is een zeer hardnekkige en ingrijpende vorm van sociale uitsluiting. Maar vanwege het tijdsgewricht waarin we leven, presenteren armoede en sociale uitsluiting zich meer en meer als een divers maatschappelijk fenomeen (Vranken, 2001; Van Robaeys e.a., 2006). Sociaal demografische tendensen zoals vergrijzing, immigratie en fragmentering van gezinnen drijven de armoede en de verscheidenheid in de armoede op. Armoederisico's zijn vandaag zeer hoog voor migranten, alleenstaanden, eenoudergezinnen en laaggeschoolden.

Generatiearmoede wordt van generatie tot generatie doorgegeven. Aanhoudende sociale uitsluiting leidt tot maatschappelijke kwetsuren, laag welzijn en welbevinden, sociaal isolement en overlevingsstress. Afhankelijkheid van onder meer de jeugdrechter, maatschappelijk werkers en arbeidsbemiddelaars kenmerkt

het leven van generatiearmen. Ze vallen zelden terug op positieve (leer)ervaringen tijdens de leerplicht. Ze vinden niet vanzelfsprekend aansluiting bij formele educatieve instituties en zijn vanwege hun sociaal isolement weinig vertrouwd met sociaal-culturele vrijetijdsbesteding.

Armoede kan ook gerelateerd zijn aan etnische afkomst. Etnisch culturele minderheden zijn oververtegenwoordigd in de armoede-cijfers. Etnisch-culturele uitsluitingmechanismen zijn hardnekkig en blijven werkzaam tot en met de derde generatie allochtonen. Het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding stelt al sinds 2000 een stijging van discriminatie op de arbeidsmarkt vast. Sociaal-culturele actie in relatie tot allochtone armen kan niet voorbijgaan aan discriminatie als structurele en culturele factor.

Armoede in het Zuiden drijft politieke en economische vluchtelingen naar het rijke Westen, maar leidt voor velen onder hen naar nieuwe vormen van sociale uitsluiting. Sommige vluchtelingen zien geen andere optie dan een nieuw en volledig ontheemd leven te starten. Sommigen onder hen zijn hooggeschoold, maar kunnen vanwege discriminatie en culturele factoren niet voldoende terugvallen op hun verworven competenties om hun recht op een menswaardig bestaan op te nemen.

Armoede kan ook het gevolg zijn van een biografische schok, zoals ontslag, faillissement, echtscheiding of plotse en ernstige gezondheidsproblemen. Nieuwe armen, die naar aanleiding van een meer plotse verandering in hun leven geconfronteerd worden met vormen van sociale uitsluiting ervaren een schok die hun kansen en mogelijkheden in het beste geval slechts tijdelijk hypothekeren. Maar zo'n schok kan ook aanleiding zijn tot drop-out. Ook participatie aan sociaal-culturele praktijken schiet er dan bij in. Sociaal-culturele organisaties die met zorg omgaan met drop-out bij hun leden en deelnemers, kunnen met meer succes inspelen op die specifieke vorm van sociale uitsluiting.

1 | 3 De lange weg naar gelijke kansen

Verschillende auteurs stellen het economische en politieke systeem in belangrijke mate mee verantwoordelijk voor het ontstaan en het voortbestaan van armoede. Zij illustreren hoe de Europese Unie ongewild armoede en sociale uitsluiting bestendigt en versterkt. Suys vraagt zich in zijn bijdrage aan dit handboek zelfs af of niet alle inspanningen om armoede te bannen, onvermijdelijk nieuwe vormen van armoede en sociale uitsluiting met zich brengen. En de geschiedenis leert ons dat armoede van de ene dag op de andere ten gronde bestrijden onmogelijk is. Niet echt een hoopvol vooruitzicht. Maar wanneer we naar de samenleving kijken als een historisch proces, dan hoeven we niet per se in immobilisme te vervallen (Bouverne-De Bie, 2003). Sociale problemen zoals armoede kunnen niet binnen de grenzen van concrete en planmatige veranderingsacties 'opgelost' worden. Hooguit ondersteunen die acties reeds ingezette en in te zetten ontwikkelingen in de samenleving. Op die manier bekeken, zal ook elk van de tien genoemde sociaal-culturele praktijken in de strijd tegen armoede het armoedeprobleem niet oplossen. Ze kunnen wel bijdragen tot ontwikkelingen in onze samenleving in de richting van een grotere maatschappelijke gelijkheid, met mogelijkheden voor iedereen om een menswaardig bestaan te leiden.

1 | 4 Van gunst naar rechten en plichten

Armoede en sociale uitsluiting gaan in tegen de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Aan wie arm is, wordt in feite het genot van zijn mensenrechten ontzegd, of volgens artikel 23 van de Belgische Grondwet het recht op een menswaardig leven. In die betekenis onderstreept de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens een nieuwe benadering in de strijd tegen armoede. Die strijd steunde in het verleden op liefdadigheid gericht op het milderen van de gevolgen van armoede voor individuen. Armoedebestrijding, vroeger nog een gunst, wordt vandaag meer en meer een recht. Nu focust de strijd tegen armoede op herverdeling van welvaart, zodat eenieder zijn recht op een menswaardig bestaan kan

opnemen. Terwijl armoedebestrijding exclusief toebehoorde aan de welzijnssector, zijn we er nu van overtuigd dat een inclusief beleid, een geïntegreerde benadering over verschillende beleidsdomeinen heen, nodig is, zodat mensen in armoede hun plaats in de samenleving kunnen opnemen. Maar met rechten komen ook plichten de kop opsteken. Het idee voor wat, hoort wat, wint veld. Sociale rechten moet je voortaan verdienen, zo klinkt het. Onze actieve welvaartstaat koppelt aan rechten plichten. Begrippen als bijstand en ondersteuning ruimen plaats voor activeren en participeren. Oude werkvormen worden door nieuwe vervangen. Hubeau (in Maseele & de Droogh, 2009) vindt die benadering op zich niet per definitie slecht, maar waarschuwt ons: de voorwaarden kunnen zo strikt worden, dat bepaalde groepen juist daardoor uitgesloten raken. Individen die hun plichten niet (kunnen) nakomen, dreigen daarvoor persoonlijk verantwoordelijk gesteld te worden. Armen zijn dan met andere woorden zelf verantwoordelijk voor de mensonwaardige levensomstandigheden waarin ze zich bevinden. De structurele component van armoede komt zo alweer onvoldoende in beeld.

1 | 5 Werk, de Koninklijke weg uit de armoede?

Werk en activering zijn prioritair in het overheidsbeleid. Niet alleen om de werkzaamheidsgraad op te krikken, maar evengoed omdat politiek verantwoordelijken een degelijke job als de beste weg uit en een garantie tegen de armoede beschouwen. Daarom ligt de nadruk in het heersende debat over armoede erg sterk op activering en arbeidsmarkt. Maar werk alleen brengt geen voldoende oplossing. Dat blijkt onder meer uit een simulatie op basis van gegevens uit de Panel Studie van Belgische Huishoudens (PSBH) en uit studies over mobiliteit in en uit armoede. Onderzoekers gingen het potentiële effect van drie strategieën na: vervangingsinkomens uitkeren, (arbeidsmarktgericht) activeren en kwalificeren. Op korte termijn verhoogt tewerkstelling de kans om uit de armoede te raken gevoelig. Maar het verzekeren van minimumkwalificaties levert meer duurzame effecten op in de strijd tegen armoede (De Blander, Nicaise en Van Den Broeck, 2005). Dit is een pleidooi voor meer investeringen in onderwijs en volwasseneneducatie.

Wanneer we de focus in het armoedebat verbreden van werken naar leren, dan komt naast de formele educatie ook het informele leren in beeld. Personen in armoede zelf vinden op hun beurt sociale netwerken en verbetering in emotioneel welzijn en relaties met partner, kinderen, familie en vrienden belangrijker dan arbeid en onderwijs (Thys e.a., 2004).

Besteden we in de strijd tegen armoede naast aandacht voor activering ook aandacht aan informeel leren en het ondersteunen van sociale netwerken, dan komt het SCW nadrukkelijk in het vizier. Vranken (2002) gewaagt zelfs van een tegenstroom tegen de sterk economische en op arbeid gefocuste invulling van onze actieve welvaartstaat. De roep om een levendig verenigingsleven, waarin mensen – ook mensen in armoede – eigen projecten aanpakken en ageren, past in dit kader. Naast inzet op de grote systemen zoals de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid is er ook ruimte voor een sociaal-cultureel offensief. De verwachtingen zijn al langer hooggespannen. Sinds het Algemeen verslag over de armoede (1994) wordt ook cultuur als een belangrijke hefboom beschouwd (Frans, 2001).

Naast inzet op de grote systemen zoals de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid is er ook ruimte voor een sociaal-cultureel offensief.

2 Armoede daagt sociaal-cultureel werk uit

Sociaal-Cultureel werk (vaak afgekort tot SCW) wil bijdragen tot een inclusieve en solidaire samenleving, met als uitgangspunt participatie voor en van iedereen. Bijgevolg heeft het SCW geen andere keuze dan sociale uitsluiting weg te werken en armoede te bestrijden. SCW kan met andere woorden nooit eenzijdig focussen op leren leven met en in armoede. Geen positie innemen ten aanzien van de armoedeproblemen in onze samenleving is evenmin gepast. Geen positie innemen staat gelijk met het bestendigen van heersende vormen van sociale uitsluiting. Dit is geen optie voor een sector die op de naad tussen individu en samenleving en met als missie een inclusieve en solidaire samenleving maatschappelijk gewenste veranderingen voor ogen houdt. Er rest bijgevolg enkel de lange weg op zoek naar een grotere maatschappelijke gelijkheid met mogelijkheden voor iedereen om een menswaardig bestaan te leiden. Concreet zie ik drie uitdagingen aan het adres van het SCW:

- × het recht op vrije tijd openen of sociaal-culturele inclusie;
- × sociale uitsluiting wegwerken of sociale inclusie op andere domeinen dan dat van de vrije tijd;
- × het maatschappelijke debat over armoede en sociale uitsluiting open houden met het oog op een meer sociaal rechtvaardige samenleving.

2 | 1 Sociaal-culturele inclusie

SCW kan aan mensen in armoede kansen bieden om hun recht op vrije tijd en cultuur te realiseren en zo sociaal isolement doorbreken. Het SCW moet dan wel zelf inclusief werken. Sommige sociaal-culturele verenigingen en landelijke vormingsinstellingen focussen in hun missie, visie en kerntaken op specifieke kansengroepen, waaronder allochtonen, mensen in armoede, personen met een handicap of langdurig zieken. Welzijnschakels betreft uitdrukkelijk mensen in armoede als doelgroep. Die vereniging vind je ook meermaals terug als initiatiefnemer of partner in ons willekeurig staal van tien sociaal-culturele praktijken. Ook de Vormingpluscentra

leveren inspanningen. Ze organiseerden in 2008 3,5% van hun activiteiten specifiek voor kansengroepen en 7 % voor allochtonen (Deckmyn, 2009). Soms maken ze hun open aanbod toegankelijker voor specifieke groepen en werken ze inclusief. Waar ze dit nodig achten, hanteren ze een categoriale benadering en ontwikkelen ze projecten specifiek voor doelgroepen. In het staal van tien sociaal-culturele praktijken vind je voorbeelden uit de regio's Vlaams-Brabant en Mechelen.

Maar ondanks die en nog vele andere inspanningen, blijft het SCW in belangrijke mate een middenklassefenomeen. Het verenigingsleven kampt met een participatiekloof tussen hoog- en laagopgeleiden. De invloed van het onderwijsniveau wordt steeds sterker; het risico op sociale uitsluiting en niet-participatie van laaggeschoolden steeds groter (Smits & Elchardus, 2009). De participatie aan het SCW weerspiegelt onze hedendaagse duale samenleving met winnaars en verliezers. Het SCW bereikt in hoofdzaak de grote middengroep in de samenleving (bij benadering 70%) en in veel mindere mate mensen die in armoede en sociale uitsluiting leven (bij benadering 20%), noch de *happy few* van zeer rijke mensen (bij benadering 10%). Die laatste groep kan zich op zowat alle levensdomeinen op eigen kracht omkaderen en is daardoor vrij onafhankelijk van collectieve voorzieningen en acties.

Sociaal-culturele praktijken hanteren een sociaal-culturele methodiek.¹ Zo'n methodiek schept open kansen en nodigt uit tot ontmoeting en informeel leren. Deelnemers kunnen actief doelstelling en aanpak mee bepalen. In tegenstelling tot de logica achter een arbeidsmarktgerichte activeringsbenadering koppelt een sociaal-culturele methodiek het recht op participeren niet aan afdwingbare plichten. Een sociaal-culturele methodiek hoeft geen drempel te zijn om mensen in armoede te bereiken. Maar gangbare operationele uitwerkingen van zo'n methodiek smoren de deelname van mensen in armoede. Een overwicht van de middenklasse onder de deelnemers zet sociaal-culturele organisaties en sociaal-cultureel werkers aan om concrete initiatieven op maat van die middenklasse te ontwerpen. Meer participatie van wie vandaag niet of weinig

---

¹ Voor meer duiding bij de begrippen 'sociaal-culturele praktijken' en 'sociaal-culturele methodiek' verwijs ik naar de bijdragen in dit handboek van De Blende en Dhont en van Cockx en Leenknecht.

participeert, gaat samen met het openbreken en verruimen van de dominante middenklassencultuur (Geldof en Driessens, 2008).

Ik haal twee voorbeelden op uit het staal van tien sociaal-culturele praktijken. Door samen met Ziekenzorg, Welzijnsschakel Ūze Plekke en Wieder aan de feesttafel aan te schuiven, versterkt een lokale afdeling van de KWB haar betrokkenheid bij maatschappelijk kwetsbare groepen. De KAV wil die betrokkenheid op een duurzame wijze versterken, stelt daartoe ook haar eigen werking ter discussie en ziet consequenties onder ogen die ze uitdraagt naar al haar afdelingen. Voor een duurzame betrokkenheid acht ze ingrepen op de eigen organisatiecultuur en een intensieve en volgehouden inspanning nodig.

2 | 2 Sociale inclusie

Het SCW speelt traditioneel haar rol op de naad tussen individu en samenleving. Het SCW houdt daarbij veranderingen voor ogen in de richting van een solidaire en inclusieve samenleving. Die ambities reiken verder dan het domein van de vrije tijd. Om die ambities waar te maken, ondersteunt het SCW ook actief veranderingsprocessen op andere levensdomeinen. Onder meer op de domeinen werk, onderwijs, huisvesting en gezondheid zijn specifieke mechanismen verantwoordelijk voor de uitsluiting van mensen. Op die domeinen kan het SCW als deskundige partner individuele en maatschappelijke veranderingen ondersteunen en zo concrete uitsluitingsmechanismen counteren. In het staal van tien sociaal-culturele praktijken vinden we meerdere voorbeelden:

- × Vormingplus Oost-Brabant werkt samen met partners aan betere huisvesting;
- × Welzijnszorg ijvert voor jobs op maat;
- × de Katholieke Vereniging voor gehandicapten pleit voor een beter inkomen;
- × LINC begeleidt de eerste stappen van laaggeschoolde werknemers in de digitale wereld.

Het SCW versterkt ook de (veranderings)deskundigheid van vrijwilligers, professionals en organisaties buiten de eigen sector en draagt zo onrechtstreeks bij tot maatschappelijke veranderingen op andere levensdomeinen. Zo biedt Zorg-Saam, een gespecialiseerde

vormingsinstelling, specifiek voor professionals en vrijwilligers uit de zorgsector twee dagdelen vorming aan over de leefwereld van kansarme gezinnen.

Het SCW beschikt over enkele troeven bij het ondersteunen van maatschappelijke veranderingen. In de eerste plaats is de relatie tussen het SCW en haar deelnemers vrij specifiek: het SCW stimuleert in principe actieve vormen van deelnemen en laat ruimte voor medezeggenschap over doel en aanpak. Lang niet alle organisaties uit andere sectoren onderhouden zo'n relatie met hun klanten of deelnemers. Mensen in armoede zijn vaak afhankelijk van onder meer arbeidsbemiddelaars, zorgverleners en welzijnswerkers. De laatstgenoemden koppelen bijvoorbeeld het recht op inkomen of het recht op de zorg voor de eigen kinderen aan plichten. Afhankelijk van de wijze waarop mensen in armoede die plichten invullen, kunnen ze hun recht opnemen. Relaties in het SCW zijn veel vrijer en minder voorwaardelijk. Net daarom kan het SCW een specifieke en minder risicovolle opstap zijn naar een nieuwe kans, een nieuw perspectief of een engagement om verandering bij zichzelf of in de omgeving te bewerkstelligen. Het SCW biedt bovendien ruimte voor informeel leren. Zo'n informele leeromgeving sluit in tegenstelling tot formele leeromgevingen beter aan bij de positieve leerervaringen van mensen in armoede. Onderzoek wijst uit dat enkel mensen met een positieve onderwijservaring in de leerplicht formeel onderwijs en opleiding als een sociale hefboom zien (Thys, De Raedemaecker & Vranken, 2004). Zeker generatiearmen vallen niet altijd op zo'n positieve ervaring terug. Ze nemen eerder informele leerkansen op.

2 | 3 Het maatschappelijke debat

Anne Van Lancker, voormalig lid van het Europees Parlement voor de sp.a, mist een aantal dingen in het Belgische en Europese armoedebeleid (in Brumagne, 2002): "een antwoord op de vraag hoe het komt dat een samenleving er nooit in slaagt kansarmoede uit te bannen, maar ze integendeel zelf genereert. Kunnen we dan bij wijze van spreken geen zand in de motor van de economie strooien, zodat ze zichzelf zou corrigeren? Er moet meer gebeuren dan de

pogingen om armen weer te laten aansluiten. We moeten veel meer op voorhand de vraag stellen of dit soort economie en dit type van economische groei niet tot uitsluiting zal leiden". SCW dat dit soort vragen stelt en in de publieke aandacht plaatst, neemt een betekenisvolle rol op in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting. In het staal van tien sociaal-culturele praktijken vinden we Welzijnszorg en haar zoektocht naar jobs op maat met het oog op duurzame inclusie van mensen in armoede. Ook KVG wil wegen op het maatschappelijke debat door wetenschappelijk onderzoek dat inspeelt op nog onvoldoende beantwoorde vragen te stimuleren.

SCW kan, moet met andere woorden, ook structurele oorzaken van armoede benoemen, alternatieven formuleren en zo de samenleving bewegen tot gewenste verandering. SCW dat standpunten inneemt in publieke en politieke discussies, dat standpunten van anderen en de consequenties ervan zichtbaar maakt, weegt op het maatschappelijke debat over armoede. Dit kan leiden tot veranderingen in de positie van betrokken actoren en tot meer transparantie over de gewenste en ongewenste consequenties verbonden aan verschillende posities. SCW houdt daarbij verandering in de richting van een inclusieve en solidaire samenleving voor ogen. De inzet van SCW in het maatschappelijke debat is dus niet vrijblijvend, maar gericht op een meer sociaal rechtvaardige samenleving. Concreet kan het SCW vandaag actief positie innemen over de hogerop geschetste evolutie van een gunsten- naar een rechten- en plichtenbenadering of over de expliciete, maar ook de impliciete logica's achter het model van een actieve welvaartsstaat. Welzijnszorg, bijvoorbeeld, formuleert expliciet in haar missie dat armoede een maatschappelijk probleem is en dat armen niet alleen verantwoordelijk zijn voor hun situatie. Die visie vormt ook de grondtoon in hun campagne *Werk armoede weg!*

Mensen in armoede raken soms verstrikt in een web van afhankelijkheden ten aanzien van sociale voorzieningen zoals het OCMW, de VDAB of het gerecht. Welzijnswerk benadert maatschappelijk kwetsbare groepen vaak vanuit hun problemen, vanuit de tekorten en behoeften die ze hebben. De culturele sector biedt ruimte om maatschappelijk kwetsbare groepen vanuit een krachtpositie te benaderen (Vos, 2003). Kwaliteiten van mensen staan dan voorop. SCW kan vermijden om het web van afhankelijkheden te vergroten

en aansluiten bij de interesses en competenties van mensen in armoede. Dit consequent en expliciet doen, is ook positie innemen in het maatschappelijke debat over armoede en sociale uitsluiting en de wijze waarop mensen in armoede daarbij zelf betrokken kunnen worden.

2 | 4 Drie uitdagingen herbekeken

Onder impuls van het participatiedecreet van 2008 krijgt vandaag vooral sociaal-culturele inclusie veel aandacht in de sociaal-culturele praktijk. Dit decreet nodigt uit tot een cultuur- en een structuurverandering in de sector cultuur, sport en vrije tijd zelf. Beperkt het SCW zijn focus tot die ene uitdaging, dan sluit het zichzelf op in het domein van de vrije tijd. Ik stel me de vraag of het SCW zo betekenisvol bijdraagt tot het bannen van armoede en sociale uitsluiting. Vandaag wordt het SCW feitelijk al in grote mate gesitueerd in de vrije tijd. Zo omschrijft het decreet van 2003 op het sociaal-cultureel volwassenenwerk dit werk als “een geheel van activiteiten die de ontplooiing van volwassenen en hun maatschappelijke participatie willen bevorderen; personen nemen er vrijwillig aan deel, los van enig schoolverband en los van elke vorm van beroepsopleiding”. Zo gedefinieerd, ontsnapt het SCW wel aan het plichtendiscours kenmerkend voor de actieve welvaartsstaat. Maar ook aan die medaille is een keerzijde. Een sector die zichzelf verbant en ook door anderen verbannen wordt naar de vrije tijd, kan maar in geringe mate meespelen op de vele andere levensdomeinen waar armoede zich manifesteert. SCW dat wil wegen op de strijd tegen armoede en daarbij een inclusieve en solidaire samenleving voor ogen houdt, moet ook nadrukkelijk op de andere uitdagingen inspelen: bevorderen van sociale inclusie op andere levensdomeinen, positie innemen in het debat over armoede en sociale uitsluiting en de posities van anderen kritisch belichten.

Een kwarteeuw geleden beschouwde de sociaal-culturele sector het als een centrale opdracht om onrechtvaardige maatschappelijke verhoudingen te bekritisieren. Onder meer onder impuls van het SCW bleef het maatschappelijke debat open. Volgens Kuneman (1996) stellen professionals van welzijn en cultuur zich

tegenwoordig op als technische experts die sociale problemen benaderen vanuit een inputoutput logica. Ze benadrukken de kwaliteit en de productiviteit van het eigen professionele handelen ten koste van de aandacht voor de structurele en politieke dimensie van dat handelen. SCW moet meer zijn dan het ontwikkelen, aanbieden en begeleiden van methodisch goed uitgewerkte, maar op zichzelf staande initiatieven. Sociaal-culturele werkers moeten hun initiatieven expliciet kaderen binnen het ruimere maatschappelijke debat en tegen de achtergrond van onze snel veranderende samenleving. Sociaal-cultureel werk dat maatschappelijke kwesties ter sprake brengt, draagt bij tot een democratische samenleving, zelfs wanneer veel van die kwesties onbeslecht blijven. Bevorderen van democratisch burgerschap heeft een uitgesproken politieke dimensie (Wildemeersch, 2009).

3 Strategische oriëntaties in sociaal-culturele armoedebestrijding

Door veranderingsprocessen op te zetten en te ondersteunen kan SCW inspelen op elk van de drie gestelde uitdagingen. Daarmee komen we weer uit bij een van de kerntaken van het SCW: faciliteren van veranderingen op de naad tussen individu en samenleving. De ene keer betreft het veranderingen binnen de eigen organisatie en haar bereik, een andere keer bewerkstelligt het veranderingen in andere levensdomeinen dan dat van de vrije tijd. Ten slotte kan de focus liggen op structurele veranderingen en het maatschappelijke debat. Eén sociaal-culturele praktijk kan inspelen op meerdere uitdagingen en dus verschillende veranderingen tegelijkertijd voor ogen houden. In ons staal van tien sociaal-culturele praktijken vinden we daar minstens één voorbeeld van. Op het vlak van sociale inclusie ijvert Vormingplus Oost-Brabant samen met partners en mensen in armoede voor een betere woonkwaliteit. Ze houden het maatschappelijke debat open door structurele uitsluitingmechanismen met impact op de huisvesting tijdens een verkiezingsdebat aan de orde te stellen. Deelnemers aan het project ervaren gaandeweg een lagere drempel om te participeren aan het open aanbod van Vormingplus Oost-Brabant. Zo sorteert Vormingplus Oost-Brabant ook effect op het vlak van sociaal-culturele inclusie.

Twee dimensies kunnen ons helpen om het hele scala aan veranderingsprocessen en achterliggende strategische opties te situeren en te begrijpen: subject van verandering en object van verandering.

3 | 1 Arm of niet-arm

Subject van verandering is het antwoord op de volgende vragen: wie bepaalt de nood aan en het doel van de verandering, wie initieert de verandering, wie stuurt het veranderingsproces? Mensen in armoede zelf kunnen subject van verandering zijn. Zij zetten dan zelf een veranderingsproces op en streven een zelf bepaald doel na. In de strijd tegen armoede kunnen ook niet-armen veranderingen

opzetten en bewerkstelligen. Ten slotte is ook gezamenlijke actie denkbaar, actie die uitgaat van dialoog tussen armen en niet-armen. In *figuur 1* zet ik het subject van verandering uit op een continuüm gaande van armen tot niet-armen, met daartussenin gezamenlijke vormen van actorschap. Ik kies voor een continuüm omdat we het subject van verandering in concrete sociaal-culturele praktijken niet altijd eenduidig kunnen benoemen. Initiatieven kunnen in eerste instantie uitgaan van bijvoorbeeld niet-armen. Zodra partners, bijvoorbeeld mensen in armoede, zich achter het opzet scharen, kunnen ze gaandeweg het initiatief mee sturen, overnemen of zelfs de doelen naar hun hand zetten. Een voorbeeld uit het staal van tien sociaal-culturele praktijken: de KWB schuift samen met partners aan de feesttafel. De KWB neemt aanvankelijk het initiatief. Op dat moment is de KWB subject van het opzet om in een minder vertrouwde setting een feestmaal te organiseren. Partners sluiten aan, nemen de organisatie van het feestmaal mee in handen, duiden op specifieke noden zoals kinderopvang en spelen samen met de anderen in op die noden. Na het feestmaal organiseert een van de betrokken verenigingen waar mensen in armoede het woord nemen op eigen houtje soortgelijke activiteiten.

Maatschappelijke actie uitgaande van mensen in armoede ligt niet voor de hand. Inzake politieke participatie stellen we vast dat armen amper een plaats aan de beleidstafel bedingen (Dierckx, 2007). Enkel wanneer de overheid ruimte creëert voor hun inspraak of wanneer machtige actoren in de samenleving zich over hun lot bekommeren, kunnen mensen in armoede participeren. Van Den Eeckhaut (2000) vraagt zich af of armen ook in de eigen organisaties niet met achterstand aan de startlijn verschijnen. Hij stelt vast dat verenigingen waar armen het woord nemen pas laat in het middenveld verschenen en bovendien niet op eigen kracht: ze gaan uit van partnerschap met niet-armen en worden in het begin sterk gestempeld door spelregels van de overheid. Armen moeten meer dan leden van andere middenveldorganisaties hun invloed op de eigen organisatie delen met de overheid en met niet-armen. Anderzijds, bestaanscondities van mensen in armoede verbeteren, structurele uitsluiting tegengaan en armen uitnodigen om hun cultuur van het zwijgen te doorbreken zijn enkel effectief als die acties samen met mensen in armoede ondernomen worden (Freire, 1972;

Bouverne-De Bie, 2003). Participatie van mensen in armoede is een sleutelbegrip in het debat over armoede en armoedebestrijding. Hun participatie maakt de verbinding tussen concrete situaties van armoede en diverse acties die nodig zijn om tot een effectieve armoedebestrijding te komen.

Het lijkt dan ook nog niet zo gek dat het participatiedecreet verplicht om mensen in armoede in lokale netwerken op te nemen. Die netwerken zetten in op een sterkere positie van mensen in armoede binnen cultuur, jeugdwerk en sport. Maar de verplichting omzetten in de praktijk is niet vanzelfsprekend (Wyckmans en Dierckx, 2009). Ook gezamenlijke vormen van actorschap liggen niet voor de hand. Wederzijdse vooroordelen vormen vaak een drempel. Met het doeboekje *Schakels die bruggen slaan* probeert Welzijnsschakels alvast gezamenlijk verenigen te bevorderen. Als voorwaarde om daarin te slagen ziet Welzijnsschakels de bereidheid om de eigen houding ten aanzien van mensen in armoede, maar evengoed de bereidheid om de houding ten aanzien van niet-armen, te bevragen (Janssens, 2008). En gezamenlijke initiatieven maken een verschil. Dit leren we uit onderzoek. Mensen die meer persoonlijk contact hebben met mensen in armoede (*exposure*) geven eerder structurele verklaringen aan armoede en gaan minder uit van de schuld van mensen in armoede zelf (Lepianka, 2007; Lepianka e.a., 2009).

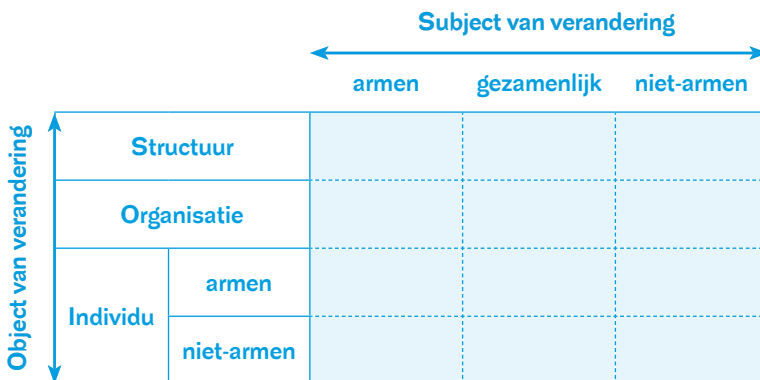
3 | 2 Structuur, organisatie of individu

Ook wat je wilt veranderen, het object van verandering, varieert. De focus kan liggen op structuren, zoals de grondwet en maatschappelijke voorzieningen met bijbehorende rechten en plichten. Een andere keer is verandering in organisaties het doel. Organisaties zie ik als meer of minder formele verbanden tussen mensen, waaronder ook sociaal-culturele organisaties. Organisaties kunnen een brug slaan tussen individu en structuur. Ten slotte kun je ook verandering nastreven bij individuen, armen en niet-armen. Het object van verandering is in de praktijk niet altijd eenduidig te bepalen. Veranderingsprocessen kunnen op meerdere objecten tegelijk slaan. Opnieuw een voorbeeld uit ons staal van tien sociaal-culturele praktijken. Met LINC-wijs ontwikkelt LINC ICT-competenties bij individuen,

met name laaggeschoolden. LINC betreft daarbij openbare bibliotheken, organisaties, en versterkt de alertheid van die bibliotheken voor kansengroepen. LINC neemt ook lokale besturen mee in bad. Op die manier scharen ze beleidsverantwoordelijken achter het ideaal van een inclusieve kennismaatschappij. Complementair inspelen op meerdere objecten van verandering (individu, organisatie en structuur) is zeker zinvol. Verschillende ingangen en oplossingen zijn mogelijk en noodzakelijk bij de aanpak van sociale problemen en dat op drie niveaus: het individuele of psychologische niveau, het niveau van de organisatie en het niveau van de gemeenschap (Zimmerman, 2000). Complementair inzetten op de drie objecten van verandering biedt een uitweg voor het klassieke schulddenken. Toegepast op de problematiek van armoede zorgt dit ervoor oorzaken van armoede niet eenzijdig in de schoenen van mensen in armoede te schuiven, maar ook bij organisaties en structuren te leggen.

3 | 3 Strategische oriëntaties

De combinatie van de twee dimensies (subject en object van verandering) levert een raster op met twaalf strategische opstellingen. Sociaal-culturele praktijken, maar evengoed andere praktijken, kunnen we op elk gekozen moment in dit raster situeren. Het is ook mogelijk om strategische ontwikkelingen en verschuivingen in relatie tot beide dimensies in beeld te brengen door de historische achtergrond van praktijken in het onderstaande raster te situeren.

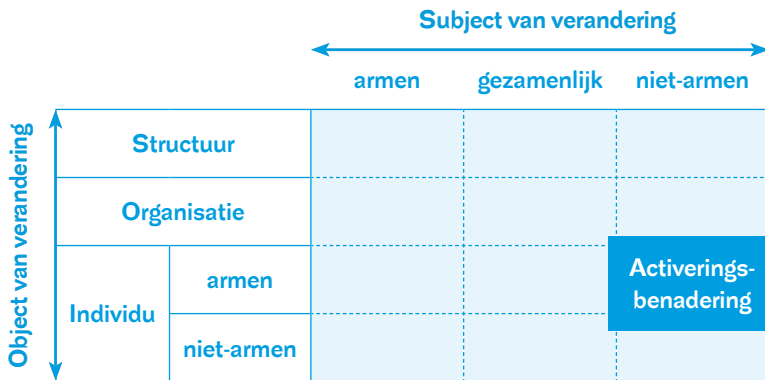

FIGUUR 1 – Strategische oriëntaties.

Eén organisatie, één sector noch één actor kunnen op basis van één geïsoleerde strategische oriëntatie wezenlijk bijdragen tot de oplossing van het armoedeprobleem. Eenmalige en kortstondige initiatieven leiden niet tot een duurzaam effect. Kleine, versnipperde successen op korte termijn roepen op lange termijn zelfs het gevoel van een gemiste kans op. Uiteindelijk kan dit leiden tot versterking van sociale uitsluiting. De strijd tegen armoede eist volharding, een volgehouden inspanning en de bereidheid om op vele terreinen tegelijk in te zetten. Globaal gezien is een evenwichtige mix van strategische opstellingen ten aanzien van beide dimensies uit het raster aangewezen en noodzakelijk.

Aan de hand van het raster met strategische oriëntaties kunnen we gangbare en dominante sociaal-culturele praktijken inzake armoedebestrijding opsporen en eventueel eenzijdige strategische oriëntaties detecteren. Vandaag vormt het activeringsdiscours de basis voor heel veel goedbedoelde initiatieven in de strijd tegen armoede. Die initiatieven, voorzieningen en projecten besteden veel aandacht aan vorming, opleiding en (sociale) tewerkstelling. Armen leren er hoe ze de eigen machteloosheid kunnen overwinnen en aansluiting kunnen vinden bij de standaarden die op verschillende domeinen van de samenleving voor sociale integratie gelden. Daardoor verschillen ze in wezen niet van klassieke vormen van armenzorg eigen aan een verzorgingsstaat (Bouverne-De Bie, 2003). Dergelijke initiatieven realiseren lang niet altijd succesvol en duurzaam aansluiting bij de heersende standaarden. Veel inspanningen om langdurig werkzoekenden toe te leiden naar de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld, leiden niet tot duurzame en kwaliteitsvolle tewerkstelling. Paradoxaal genoeg versterken dit soort inspanningen juist het gevoel te mislukken en bijgevolg ook het sociale isolement van mensen in armoede. In combinatie met het plichtendiscours, kenmerkend voor onze actieve welvaartstaat, werken die initiatieven zelfs in belangrijke mate deactiverend. Het effect ervan is uiteindelijk soortgelijk aan dat van de klassieke verzorgingsstaat: aangeleerde hulpeloosheid (Jans en Dierckx, 2007). Ik koppel die redenering terug naar het raster met strategische oriëntaties. Veel van de activerings- en integratiestrategieën binnen de heersende activeringslogica focussen eenzijdig op individuele veranderingen bij mensen in armoede (object van verandering) en

definiëren de gewenste verandering eenzijdig vanuit het perspectief van niet-armen (subject van verandering).

FIGUUR 2 – Armoedebestrijding vanuit een activeringsbenadering.

4 Sociaal-culturele armoedebestrijding in de praktijk

Met de steun van professionals uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk² hanteerde ik het raster van strategische oriëntaties (*figuur 1*) om een niet-representatief staal van 25 sociaal-culturele praktijken te analyseren. De tien voorbeelden aan het begin van deze bijdrage komen uit dit staal. De analyse kadert in het *traject mensen in armoede en sociale uitsluiting*, een onderzoeks- en ontwikkelingstraject van Socius. De 25 sociaal-culturele praktijken spelen in op de drie uitdagingen die we hogerop in deze bijdrage aan het SCW toeschreven. Zoals we konden verwachten, vermoedelijk ook onder impuls van het participatiedecreet, spelen de praktijken in hoofdzaak in op sociaal-culturele inclusie. Maar – weliswaar in afnemende mate – richten sommige praktijken zich ook op sociale inclusie buiten het domein van de vrije tijd of houden ze het maatschappelijke debat open. Concrete voorbeelden geven een beter beeld op de praktijken uit de analyse. Per uitdaging geef ik één uitgewerkt voorbeeld. Bij wijze van oefening plaats ik elk van die voorbeelden in het raster met strategische oriëntaties.

4 | 1 KAV en Domo zetten in op sociaal-culturele inclusie

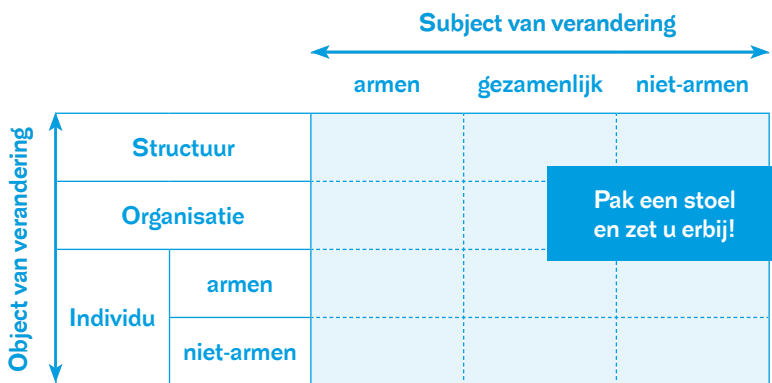
Mensen die uitsluiting ervaren gaan zelden of nooit in op de ontmoetingskansen van sociaal-culturele verenigingen. Ze zetten niet vanzelf de stap om contact te zoeken. Maar ook een vereniging geeft niet vanzelf een plek aan mensen die ‘anders’ zijn. Die vaststelling stimuleerde de KAV en Domo om verschillende drempels in het verenigingsleven en bij mensen in uitsluiting in kaart te brengen. Ze doken in de literatuur, raadpleegden experts, bestuursleden en

---

² Met dank aan Monique De Dobbeleer (ACW), Diederik Janssens (Welzijnsschakels), Bart Schoovaerts (Vormingplus Oost-Brabant), Swa Schyvens (Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen), Mieke Slingerland (Zorg-Saam), Rie Vanduren (Vormingplus Midden en Zuid West-Vlaanderen), Cecile Van Humbeeck (Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek), Johan Vermeersch (Vormingplus Waas-ender) en Joost Vermeersch (Gezinsbond).

vrouwen onderhevig aan armoede en sociale uitsluiting. Dit leverde heel wat inzichten op, maar nog onvoldoende kijk op concrete kansen en aandachtspunten om vrouwen in armoede en sociale uitsluiting effectief te betrekken. Ze zochten in experimenten naar manieren om die drempels ook op het terrein te overwinnen. Concreet nodigden drie Leuvense KAV-afdelingen vrouwen in een positie van sociale uitsluiting uit op een activiteit. Een leerrijke onderneming omkaderd door intensief overleg, reflectie en evaluatie, zowel met bestuursleden van de afdelingen als met de betrokken vrouwen. De initiatiefnemers bundelden de verworven inzichten in een praktische gids, een handleiding voor verenigingen om mensen die uitsluiting ervaren in hun lokale sociaal-culturele activiteiten te betrekken. De gids helpt een brug slaan naar mensen in armoede en biedt concrete tips om drempels bij mensen in armoede en sociale uitsluiting te verlagen. De gids biedt evenzeer tips om drempels binnen de eigen afdeling en de sociaal-culturele vereniging bespreekbaar te maken en aan te pakken. Na negen maanden speuren en experimenteren eindigde het project met de wetenschap dat mensen in armoede en sociale uitsluiting naar een sociaal-culturele vereniging krijgen en houden niet lukt zonder volgehouden en extra begeleiding. De KAV gaat nu het gesprek met haar afdelingen aan en probeert aan de hand van de praktische gids drempels binnen de eigen vereniging weg te werken.

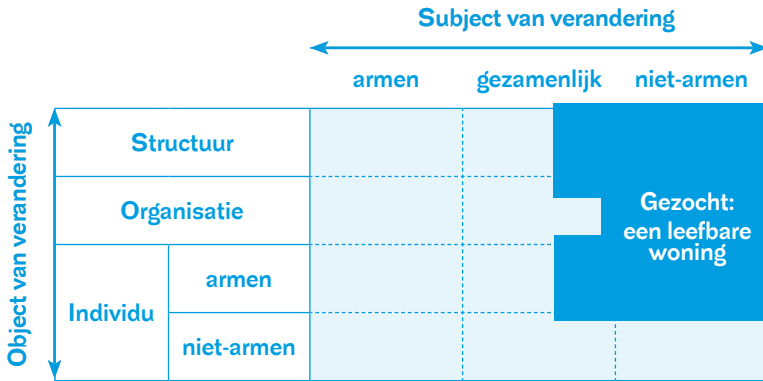

FIGUUR 3—Pak een stoel en zet u erbij! Strategische oriëntaties.

4 | 2 Vormingplus Oost-Brabant werkt aan betere huisvesting

Bezorgd om mensen (BOM), een van de 110 groepen verbonden met Welzijnsschakels, vroeg Vormingplus Oost-Brabant om samen een project op te zetten over armoede en huisvesting. Ook vzw Amerant, een inloopcentrum met sociaal restaurant, werd bij het project betrokken. Samen werkten ze een subsidiedossier uit, dat de provincie Vlaams-Brabant goedkeurde. Na voorbereiding en intensief overleg tussen de partners startte het project met een reeks vormingsnamiddagen. De vormingsnamiddagen gingen door op voor de deelnemers vertrouwde plaatsen en werden begeleid door een medewerker van Vormingplus Oost-Brabant en een medewerker van Amerant. Telkens namen tien à vijftien deelnemers deel. Tijdens de eerste namiddag bespraken de begeleiders en de deelnemers de planning en het einddoel van het project. In de daaropvolgende namiddagen kwamen thema's zoals armoede en huisvesting, Vlaamse en Europese verkiezingen aan bod. Tussen de laatste vormingsnamiddagen door kregen tien politieke partijen tijdens een verkiezingsdebat vragen van de deelnemers voorgeschied. Die vragen werden eerder tijdens de vormingsnamiddagen geformuleerd en doorgepraat. Achteraf polsten de deelnemers de politici van de meerderheidspartijen over hun beleidsplannen en -intenties op het vlak van armoede en huisvesting. Tijdens een cursus fotografie leerden mensen in armoede in drie sessies met een digitaal foto toestel werken. Vier deelnemers trokken met een foto toestel en hun nieuw verworven vaardigheden op pad en legden de huisvesting van mensen in armoede vast. Samen verwerkten ze de foto's in een tentoonstelling. De tentoonstelling stond opgesteld tijdens het verkiezingsdebat, maar ook op andere gelegenheden, al dan niet ondersteund door workshops over armoede en huisvesting. De kern van het project bestond erin om de verschillende initiatieven – vorming, fototentoonstelling en debatavond – goed op elkaar af te stemmen. Het project vormde de basis voor verdere samenwerking tussen de drie betrokken organisaties. Zo organiseerde Vormingplus achteraf een algemene basiscursus digitale fotografie in Amerant. Die cursus stond open voor alle deelnemers. BOM en

Amerant bieden hun deelnemers ondertussen een doelgroepbon van 50 euro aan. Zo'n bon is geldig voor het hele cursusaanbod van Vormingplus Oost-Brabant.

FIGUUR 4 – Gezocht, een leefbare woning: strategische oriëntaties.

4 | 3 Stoparmoede.nu weegt op het maatschappelijke debat

De strijd tegen armoede is al jarenlang bezig, ze zal ook nog jarenlang duren. Dit gegeven zette een aantal Antwerpse middenveldorganisaties aan om de strijd tegen armoede verder op te voeren. ACV en ACW Antwerpen, Antwerps Platform Generatiearmen (APGA), Bond zonder Naam, De Loodsen, Samenlevingsopbouw Antwerpen Stad en Welzijnszorg Antwerpen bundelden de krachten in het samenwerkingsverband 'Stoparmoede.nu'. Stoparmoede.nu wil Antwerpenaren bewust maken van de diversiteit binnen armoede, een politiek draagvlak creëren om armoede structureel te bestrijden en armoede in Antwerpen terugdringen.

Elke maand voert één organisatie van Stoparmoede.nu actie bij het begin van de gemeenteraad. Ze formuleren eisen en zetten die kracht bij met concrete verhalen.

Okra, lid van het ACW, nam bijvoorbeeld zo'n actie voor haar rekening en klaagde armoede bij senioren aan.

Daarnaast is er een maandelijks overleg met vertegenwoordigers van de fracties CD&V, sp.a, Open VLD en Groen! Op dit overleg geeft de organisatie van de maand een korte presentatie en wordt

in overleg met politici bekeken op welke wijze ze de knelpunten en aanbevelingen kunnen meenemen in hun lokaal en bovenlokaal politiek werk.

De gemeenteraadsleden brachten een resolutie met tien eisen gelinkt aan de acties van Stoparmoede.nu op de gemeenteraad. Die resolutie is goedgekeurd en wordt opgevolgd door een commissie.

		Subject van verandering			
		armen	gezamenlijk	niet-armen	
Objekt van verandering	Structuur			stoparmoede.nu	
	Organisatie				
	Individu	armen			
		niet-armen			

FIGUUR 5 – Stoparmoede.nu: strategische oriëntaties.

4 | 4 Sociaal-culturele praktijken in strijd tegen armoede

In *figuur 6* plaatsen we alle 25 sociaal-culturele praktijken uit de analyse volgens hun strategische opstellingen in het raster met de strategische oriëntaties. Bij de uitgewerkte voorbeelden zag je al dat praktijken een mix van strategische oriëntaties kunnen hantieren. Je vindt in het raster dan ook meer dan 25 opstellingen.

		Subject van verandering			
		armen	gezamenlijk	niet-armen	
Objekt van verandering	Structuur		2	3	
	Organisatie		1	5	
	Individu	armen		3	16
		niet-armen	1	3	4

FIGUUR 6 – Strategische opstelling van 25 sociaal-culturele praktijken in relatie tot armoede.

Over alle (sociaal-culturele) interventies om armoede te bannen heen moeten we een eenzijdige benadering van mensen in armoede als object van verandering mijden.

Tijdens het ontwerp van het raster pleitte ik voor een verantwoorde mix van strategische opstellingen. Ook het SCW moet streven naar een verantwoorde en evenwichtige mix van opstellingen ten aanzien van beide dimensies uit het raster. Ik wil daarmee geenszins organisaties uit het SCW dwingen om binnen de eigen actieradius zo'n mix in praktijk te brengen. Maar naarmate een evenwichtige mix niet in het bereik ligt van één

organisatie of één sociaal-culturele praktijk, komt wel de nood aan partnerschappen, aan zinvolle verbanden met andere organisaties en praktijken aan het licht. Over de 25 praktijken heen merk je een zekere mix van strategische oriëntaties. Maar tegelijkertijd detecteren we een risico op onderbelichting van initiatieven die uitgaan van mensen in armoede zelf en van initiatieven gericht op veranderingen in organisaties en structuren. Het gros van de 25 onderzochte praktijken gaan onder meer uit van een strategische opstelling die start bij niet-armen en gericht is op individuele veranderingen bij armen. Het mag daarom ook niet verwonderen dat de 25 praktijken overwegend tegemoetkomen aan de educatieve functie van het sociaal-cultureel werk en verhoudingsgewijs minder inspelen op de andere functies, met name gemeenschapsvorming, de culturele functie en maatschappelijke activering.³

Over alle (sociaal-culturele) interventies om armoede te bannen heen moeten we een eenzijdige benadering van mensen in armoede als object van verandering mijden. Zo'n eenzijdige benadering haalt niets uit, is zelfs de kern van het probleem. Mensen in armoede krijgen structureel, vanwege de organisatie van de samenleving zelf, een passieve rol toebedeeld. Juist daardoor hebben ze een maatschappelijk bepaalde kwetsbaarheid die hen belet een actieve rol te spelen (Bouverne-De Bie, 2003). Gezamenlijk initiatief of een dialogische benadering van participatie is noodzakelijk. In zo'n benadering is er ruimte voor mensen in armoede om zelf als subject verandering mee op te zetten en te sturen. In dialoog realiseer je

³ Voor een beter begrip van de vier functies van het sociaal-cultureel werk verwijzen we naar de bijdrage in dit handboek van Cockx en Leenknecht.

dan niet een vooraf bepaalde samenlevingsordering, maar beoog je bijsturing van die samenlevingsordering. Willen we dat ook mensen in armoede op die ordening wegen, dan moeten niet-armen hun inbreng herkennen en erkennen. Maar de gemiddelde Vlaming erkent of begrijpt de eigen (sub)cultuur van armen amper. Geldof en Driessens (2008) stellen bij wijze van oefening voor om de participatievraag eens om te keren: niet-armen participeren aan de (sub)cultuur van armen. Hoewel dit in vele gevallen onwenselijk lijkt, kan die oefening leerrijk en confronterend zijn. Ze kan leiden tot de vaststelling dat elke sociale groep bijdraagt tot de cultuur van de samenleving, vanuit de eigen rijkdom, voortkomend uit ervaringen, traditie of geschiedenis.

Krachtgerichte organisaties werken samen met andere organisaties en netwerken (Van Regenmortel, 2009). Dat doen ook alle organisaties uit de analyse. Alle initiatiefnemers betrekken partners en handelen nooit op eigen houtje. Over de 25 sociaal-culturele praktijken heen telden we in totaal ongeveer zestig partners. Een veertigtal daarvan behoren niet tot de sector van het SCW en zijn actief op de domeinen gezondheid, onderwijs, overheidsbeleid, sociale economie, welzijn of onderzoek. Initiatiefnemers die mensen in armoede niet of nauwelijks in hun reguliere activiteiten bereiken, betrekken vaak organisaties die dichterbij mensen in armoede staan. Denk onder meer aan Domo, partner voor de KAV in het project *Pak een stoel en zet u erbij!*, aan Amerant, een initiatief uit de sociale economie en partner van Vormingplus Oost-Brabant, aan afdelingen van Welzijnsschakels en lokale verenigingen waar armen het woord nemen, partners van de KWB en van de vormingpluscentra Oost-Brabant en Mechelen. In slechts een van de onderzochte praktijken waren sociaaleconomische partners betrokken en dan nog enkel aan werknemerszijde. Het ACV is partner van Stoparmoede.nu. Hogerop stelde ik nochtans dat sociaaleconomische partners, zeker ook aan werkgeverszijde, over specifieke middelen en machtsvormen beschikken die essentieel zijn om armoede te bestrijden. Sociaal-culturele praktijken in de strijd tegen armoede kunnen volgens mij meer slagkracht krijgen als ze ook die sociaaleconomische partners nauwer betrekken.

Het raster met strategische opstellingen kan verder een spanningsveld zichtbaar maken tussen jezelf als professionele sociaal-

culturele werker enerzijds en de organisatie waarin je werkt anderzijds. Maar evengoed tussen de verschillende organisaties die in partnerschap initiatief nemen of uitvoeren. Als professionele sociaal-culturele werker neem je niet noodzakelijk dezelfde positie in ten aanzien van beide dimensies van het raster dan de positie die voor jouw organisatie primeert. Ook partners in een samenwerkingsverband nemen lang niet altijd dezelfde positie in. Verschillen in visie, ervaring, capaciteit en competenties kunnen zo'n spanningsveld oproepen. Sociaal-culturele werkers met kritisch-reflexieve competenties kunnen deskundig omgaan met dergelijke spanningsvelden.

5 Sterk sociaal-cultureel werk in strijd tegen armoede

Terugblikkend op de reflectie over strategische oriëntaties en de maatschappelijke context kunnen we kenmerken van en uitdagingen voor sterk sociaal-cultureel werk in de strijd tegen armoede identificeren. Als uitsmijter geef ik mijn conclusies.

Analyse van de armoedeproblematiek voorafgaand aan en in steun van sociaal-culturele actie moet structurele componenten van armoede in rekening brengen. Zo vermijd je de oorzaken van armoede eenzijdig bij mensen in armoede zelf te leggen en je acties exclusief tot hen te richten. Ook niet-armen en actoren actief op uiteenlopende levensdomeinen zijn relevante doelgroepen. Zelfs de *happy few* van heel rijken mag niet buiten beeld blijven. Overtrokken rijkdom leidt evengoed tot sociale uitsluiting, maar dan zelfgekozen uitsluiting. Ook dat kan geproblematiseerd worden.

In de strijd tegen armoede overheerst één strategische benadering: niet-armen nemen initiatieven met het oog op aanpassing van mensen in armoede. Ook sociaal-culturele praktijken gebruiken een zogenaamde activeringsbenadering. Aanvullend ontwikkelt het SCW alternatieven die andere strategische uitgangspunten aannemen. Daarmee plaats je als sociaal-cultureel werker vraagtekens bij een eenzijdige en de overheersende benadering van armoedeproblemen. Inzetten op alternatieve praktijken en op een verantwoorde mix van strategische oriëntaties blijft een belangrijke uitdaging.

Vele sociaal-culturele praktijken spelen zich af in de vrije tijd. Daar is op zich niets fout aan. Maar stel dat het geheel van sociaal-culturele praktijken zich exclusief terugtrekt in de vrije tijd en zich enkel richt op vrijetijdsbesteding. Dan speelt het SCW maar mee op één domein van het maatschappelijk gebeuren. Dat is te beperkt wil je impact hebben op complexe armoedeproblemen. SCW in de strijd tegen armoede moet ook inzetten op sociale inclusie buiten de vrije tijd en met het oog op een meer rechtvaardige samenleving wegen op het maatschappelijke debat.

Organisaties uit het SCW die de strijd tegen armoede oppakken, gaan onvermijdelijk de confrontatie met de eigen organisatiecultuur, waarden en opvattingen aan. Meestal blijkt samenwerking met

partners noodzakelijk te zijn. Partnerschappen met de eigen verenigingen en initiatieven van mensen in armoede openen kansen om in dialoog te gaan met mensen in armoede. Samenwerking met spelers in het centrum van het maatschappelijke veld, waaronder sociaaleconomische partners, kan nog sterker en is noodzakelijk, zeker wanneer je wilt wegen op het maatschappelijke debat over armoede en sociale uitsluiting.

Veel sociaal-culturele praktijken zetten in op dialoog met mensen in armoede en creëren ruimte voor actorschap van mensen in armoede. Je kunt ook actief op zoek gaan naar het feitelijk actorschap van mensen in armoede zelf en sociaal-culturele praktijken ontwikkelen die daar nauw bij aansluiten. Om daarin te slagen, moet je de eigen bijdrage van mensen in armoede aan de samenleving herkennen en erkennen. Hun eigen bijdrage start bij de eigen noden, interesses en ervaring en is gebaseerd op hun verworven competenties.

Bibliografie

- × *Algemeen verslag over de armoede* (1994). Rapport in opdracht van de Minister van Sociale Integratie gerealiseerd door de Koning Boudewijnstichting in samenwerking met ATD-Vierde Wereld België en de Vereniging van Belgische steden en gemeenten, afdeling maatschappelijk welzijn. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- × Brumagne, A. (2002). Anne Van Lancker. Je kan niet spreken over armoede zonder het te hebben over rijkdom. In: A. Brumagne, A., Dewulf, J., Rasking, J., Vandaele, J. & Van de Looverbosch, M. (eds.), *De armoede uitgedaagd. Inter-views over armoede en uitsluiting*. Leuven: Acco, p. 73-82.
- × Bouverne-De Bie, M. (2003). Een rechtenbenadering als referentiekader. In: Bouverne-De Bie, M., Claeys, A., De Cock, A. & Vanhee, J. (eds.), *Armoede & participatie*. Gent: Academia Press, p. 1-20.
- × De Blander, R., Nicaise, I. & Van Den Broeck, G. (2005). *Maatschappelijke keuzen, structurele armoede en sociale kost*. Leuven: K.U.Leuven – HIVA.
- × Deckmijn, S. (ed.) (2009). *Boekstaven 2009. De staat van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen*. Brussel: FOV.
- × Dierckx, D. (2007). *Tussen armoedebeleid en beleidsarmoede: een retrospectieve en interventiegerichte analyse van de Vlaamse beleidspraktijk*. Leuven: Acco.
- × Frans, M. (2001). Sociaal-cultureel werk en kansarmoede. *Sporen*, 1 (3), 4-7.
- × Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*. Harmondsworth: Penguin.
- × Geldof, D. & Driessens, K. (2008). Over culturele armoede, armoedecultuur en betrokkenheid. Reflecties over participatie aan en het recht op (eigen?) cultuur. *Momenten*, (2), 20-28.
- × Jans, M. & Dierckx, D. (2006). Geabonneerd op de banenmarkt. In: Vranken, J., Campaert, G., De Boyser, K. & Dierckx, D. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2007*. Leuven: Acco, p. 71-85.
- × Janssens, D. (2008). Over de brug. Mensen in armoede in het sociaal-cultureel werk. *WisselWerk*, 5 (2), 4-9.
- × Kunneman, H. (1996). *Van theemutscultuur naar walkman-ego. Contouren van postmoderne individualiteit*. Amsterdam: Boom.
- × Lepianka, D. (2007). *Are the poor to be blamed or pitied? A comparative study of popular poverty attributions in Europe*. Tilburg: Universiteit Tilburg.
- × Lepianka, D., Van Oorschot, W. & Gelissen, J. (2009). Popular explanations of poverty: a critical discussion of empirical research. *Journal of Social Policy*, 38 (3), 421-438.

- × Maeseele, T. & De Droogh, L. (2009). Heeft het recht hulp nodig? *Alert*, 35 (1), 53-59.
- × Smits, W. & Elchardus, M. (2009). Vlaanderen sociaal bekabeld. In: Vanderleyden, L., Callens, M. & Noppe, J. (eds.), *De sociale staat van Vlaanderen 2009*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, p. 235-278.
- × Thys, R., De Raedemaecker, W. & Vranken, J. (2004). *Bruggen over woelig water. Is het mogelijk om uit de generatie-armoede te geraken?* Leuven: Acco.
- × Van Den Eeckhaut, G. (2000). Verenigingen waarin armen zelf het woord hebben. Over participatie van armen aan het beleid in hun eigen organisaties. *Vorming*, 16 (2), 87-105.
- × Van Regenmortel, T. (2009). Empowerment als uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg. *Journal of Social Intervention: Theory and practice*, 18 (4), 22-42.
- × Van Robaeyns, B., Perrin, N., Vranken, J. & Dewilde, C. (2006). Armoede bij allochtonen: een verkenning. In: Vranken, J., De Boyser, K. & Dierckx, D. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2006*. Leuven: Acco, p. 303-318.
- × Vos, I. (2003). *Cultuurparticipatie en maatschappelijk kwetsbare groepen*. Brussel: CultuurNet Vlaanderen.
- × Vranken, J. (2001). Unravelling the social strands of poverty: differentiation, fragmentation, inequality and exclusion. In: Andersen, H.T. & Van Kempen, R. (eds.), *Governing European cities. Social fragmentation, social exclusion and Urban Governance*. Aldershot: Ashgate, p.71-90.
- × Vranken, J. (2002). Door de mangel. Een voorbeschuiving bij interviews. In: Brumagne, A., Dewulf, J., Rasking, J., Vandaele, J. & Van de Looverbosch, M. (eds.), *De armoede uitgedaagd. Interviews over armoede en uitsluiting*. Leuven: Acco, p. 11-19.
- × Vranken, J. (2009). Inleiding. 2010: het Europese jaar van de Bestrijding van Armoede en Sociale Uitsluiting? Of van Armoede en Sociale Uitsluiting? In: Vranken, J., Campaert, G., Dierckx, D. & Van Haarlem, A. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2009*. Leuven: Acco, 31-49.
- × Wildemeersch, D. (2009). Kwesties van burgerschap. Naar buiten treden en het verschil openhouden. In: Bultynck, M. (ed.), *360° participatie*. Brussel: Demos, p. 264-283.

- × Wyckmans, J. & Dierckx, D. (2009). *Verboden voor onbevoegden. Naar lokale netwerken voor meer participatie aan cultuur, jeugdwerk en sport*. Leuven: Acco.
- × Zimmerman, M.A. (2000). Empowerment theory: psychological, organizational and community levels of analysis. In: Rappaport, J. & Seidman, E. (eds.), *Handbook of community psychology*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, p. 43-63.